Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 19/2 (2017) 475-491

Devlet ve Örgütlü Yapılar: Kamusal Alanda Bir Karşılaşmanın İmkân ve Sonuçları Üzerine

Fatih ERTUGAY*

Geliş Tarihi (Received): 29.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 28.04.2017

Öz

Bu çalışma kamusal alan tartışmaları çerçevesinde Türkiye'deki kamusal alan algısını ve bu alandaki aktörlerin bazılarının karşılıklı ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de devlete terk edilen, devletin de büyük bir isteklilikle sahiplendiği ve diğer aktörleri büyük oranda dışladığı kamusal alan, hali hazır görünümü ile sorunludur. Çeşitli kuramsal tartışmalara konu olan bu sorunun teknik bir çözümünün olduğunu iddia edebilmek de bir hayli güçtür. Bu güçlük, söz konusu sorunun belirli bir tarihselliğe, sosyal, siyasal ve ekonomik bir birikime/yığılıma yaslanmasından kaynaklanmaktadır. Bu birikim içerisinde kamusal alanda etkin biçimde görünür olacak aktörlerden birisi de *örgütlü yapılar*dır.

Türkiye'de örgütlü yapılar, kamusal alanın temel-özerk bir aktörü olarak hareket etmek yerine, tali-edilgen ve bağımlı bir *parça* gibi davranmaktadırlar. Dolayısıyla bu da, kamusal alanın, teorik olarak öngörülen dönüştürücü etkisini büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Çalışma tam da bu noktaya odaklanmaktadır. Başka bir anlatımla dönüştürücü bir etkiye sahip olması gereken kamusal alanın, örgütlü yapıların devletle kurdukları sorunlu ilişkiden ötürü dönüşen bir mahiyete bürünmesini sorunsallaştırmaktadır. Son tahlilde devlet ve örgütlü yapıların kamusal alanda karşılaşmalarının imkânı ve sonuçları üzerine düşünmek, aynı zamanda Türkiye'de kamusal alanın bir *kamu alanı* gibi görülmesinden çıkarılması üzerine düşünmek olacaktır.

Anahtar kavramlar: Dönüştürücü kamusal alan, dönüşen kamusal alan, kamusal alanda karşılaşma, devlet, örgütlü yapılar.

* Yrd. Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fertugay@hotmail.com

State and Organized Structures:
On The Possibility and Results of A Confrontation In Public Sphere

Abstract

This study, within the framework the public sphere discussions, aims to analyze the perception of the public sphere in Turkey and to investigate the mutual relations of the actors in this area. Public sphere which has been abandoned to the state, has been possessed by the state and has been excluded other actors by the state is problematic with current view. Also a technical solution to this problem, which is the subject of various theoretical discussions is not possible. This difficulty is due to a certain historicity, social, political and economic accumulation/conglomeration of this problem. Within this accumulation, one of the actors will be visible in the public sphere are *organized structures*.

Organized structures in Turkey are acting as a subsidiary-passive and dependent part, rather than acting as a basic-autonomous actor of the public sphere. Therefore, this largely removes the theoretically predicted transformative effect of the public sphere. The focus of this study is precisely on this point. In other words, the study questions the public sphere, which should have a transformative influence, has a transforming content due to the problematic relation of organized structures with the state. In the final analysis, considering on the possibility and results of confrontation of state and organized structures in public sphere, will mean to consider with the essential features of public sphere in Turkey.

Keywords: Transforming public space, transformed public space, confrontation in public space, state, organized structures.

Giriş

Kamusal alan kavramı, kamusal alandaki aktörler, özgürlükler ve bunlarla ilişkili diğer sorunlar günümüzde yoğun tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Bu konudaki Türkçe literatür, aşağı yukarı son yirmi yıla yayılmış olan çalışmalarla oldukça zenginleşmiştir. Kitle iletişim araçlarından –özellikle sosyal medya imkânlarından- sanatsal yansımalara, kitle hareketlerinden spesifik olarak gelişen kadın hareketleri ve çevreci hareketlere kadar pek çok farklı mecra ve konu, kamusal alan ve kamusal müzakere kavramları çerçevesinde gündeme getirilmiş ve akademik tartışmalarda konu edilmiştir. Bununla birlikte, devlet dışında ya da yapısal-yasal olarak belirli oranlarda devletle ilişkili olan ve kendisini temel olarak kamusal alanda konumlandıran örgütlü yapıların devletle kurdukları ilişkinin mahiyeti, sınırlı sayıda çalışmaya konu edilmiştir. Halbuki, Türkiye'de sivil siyasi özgürlükler ile özgürleştirici ve dönüştürücü bir kamusal alanın oluşamaması sorununun altında yatan nedenlerden birisi, bahse konu bu örgütlü yapıların devletle kurdukları ilişkinin problemli bir içeriğe sahip olmasıdır. Bu anlamda kamusal bir aktör olarak bu örgütlü yapıların, devleti tamamlayan değil, sivil tartışma, müzakere, protesto, gündem oluşturma, pazarlık etme vb. demokratik araç ve yöntemleri kullanarak devletin sivil alana doğru genişlemesi önünde engelleyici bir işlev görmeleri gerekir. Bu da doğal olarak, kamusal alanda bir karşılaşmayı ya da karşı karşıya gelmeyi ima etmektedir.

Bununla birlikte başlığın ima ettiği ve olası saydığı böylesi bir karşılaşmanın olanaklılığı, siyasal ve sosyal tarihi göz önüne alındığında Batı siyasal geleneği için geçerli olabilir. Ancak Türkiye için konuşulduğunda, teorik düşünme bir kenara bırakılırsa, pratikte mümkün olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kültürel, sosyal ve ekonomik nitelikli gönüllü ve profesyonel örgütlenmelerle diğer sosyal hareketler, yapılar ve benzerinin görünür olduğu kamusal alan, bu vasfı ile siyasal alan ile toplumsal alan arasındaki bir yeri ifade eder. Dolayısıyla özerk aracı kurumların dönüştürücü bir karakterle eylemsel ve sözel etkinlikte bulundukları kamusal alana, devletin *nasıl* dâhil olacağı, siyasal alanın dışında kalan bir yer olarak kamusal alanın aktörleriyle hangi çerçevede ilişkiye geçeceği Türkiye gerçekliğinde önemli bir sorun olarak durmaktadır. Başka bir anlatımla siyasal olanın kamusal olana ne oranda sirayet edeceği/sızacağı; onu hangi ölçülerde belirleyeceği, biçimlendireceği ve sınırlayacağı veya sınırlayıp sınırlayamayacağı, hali hazır durumda üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Ancak bu konuda göze çarpan ilk husus, Türkiye'deki görünümün, demokratikleşme perspektifinden bakıldığında sorunlu olduğudur. Devlet, oranı orantısızlık ve ölçüyü ölçüsüzlükle yer değiştirerek kamusal alanı kuşatmış; kamusal alanı bir kamu alanı gibi değerlendiren bir tutum takınmıştır. Öyle ki, mevcut siyasal pratiklere ve kamusal alan deneyimine bakıldığında, Türkiye'de devletin neredeyse kamusal alanı bir bütün olarak massettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İletişim ve bilişim alanlarındaki gelişmelerle birlikte alternatif kamusallıkların inşa edilmesi, örgütlü faaliyetler, kısmi eylemsellikler ve bir araya gelişler hariç tutulursa, toplumu ve siyasal sistemi dönüştürücü ve ister karar almayı içermeden yalnızca kanaatleri biçimlendiren bir müzakereyi işaret etsin ve isterse de karar almayı içeren geniş kamusallığı işaret etsin müstakil ve kendi başına bir kamusal alandan söz etmek oldukça zordur. Türkiye'de devlet merkezli hegemonik bir kamu söylemi tek bir kamu idealini öylesine yaygınlaştırmıştır ki, özerk bir kamusal alan pratiğinin gelişmesi ve biçimlenmesi güçleşmiştir.

Bu durumun nedenlerinden birisi de, Türkiye'de devletin güçlü bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmamış olmasıdır. Şiddeti araçsallaştıran bir takım gelişmelerin dışında –ki bunlar da devletin kendisini

tahkim etmesine hizmet etmiştir- yasal zeminde kalarak ve kendisi için yasal zeminler kurulmasını zorlayarak ortaya çıkan/çıkması beklenen örgütlü yapılar ya yetersiz kalmışlar ya da sahip oldukları kitle desteğini, söz konusu kitleyi de dönüştürecek şekilde, kamusallık anlayışı çerçevesinde kamusal alana aktaramamışlardır. Böyle olunca da, zaten kendisini, kendi vatandaşının yaratıcısı olarak gören devlet, bu vatandaşın somut bütün görünümlerini (işçi, işveren, öğretmen, öğrenci, köylü, şehirli vb.) ve bütün etkinliklerini de kuşatacak şekilde/kuşatma istekliliği ile kamusal alanı gölgelemiştir.

Çalışma bu değerlendirmeler çerçevesinde, devletin kamusal alan üzerindeki sözü edilen gölgesini; bunun kalkmasını mümkün kılacak aktörlerden biri olan örgütlü yapılarla[1] ilişkisini (başta sendikalar ve diğer sivil toplum örgütleri olmak üzere) ve bunların kamusal alandaki görünürlüklerini; bu aktörlerin kamusal alanda devletle karşı karşıya gelmelerinin imkânı ve sonuçlarını ve bu kapsamda Türkiye'de kamusal alanın mahiyetini ele almayı amaçlamaktadır. Bu çaba, kuramsal bir metodolojik izlek üzerinden yürüyecektir. Başka bir anlatımla söz konusu sorunsal, üzerinde bir hayli değerlendirme yapılmış olan kamusal alanla ilgili teorik arka plandan hareketle ele alınacak ve bu çerçevede Türkiye'de devlet, kamusal alan ve örgütlü yapılar arasında ilişkinin sorunlu görünümüne dair bir tahlil yapılacaktır. Bu bağlamda yer yer, söz konusu teorik tartışmayı destekleyen pratiklere de göndermeler olacaktır.

1. Alternatif Kavramsallaştırmalar Yerine Genel Bir Kamusal Alan

Kamusal alan tartışmalarında genellikle kabul edilen ve yer verilen ağırlıklı üç kamusal alan kavramsallaştırması vardır. Bunlar tartışmacı kamusal alan (Hannah Arendt), liberal gelenek tarafından geliştirilen yasalcı kamusal alan ve söylemsel kamusal alan (Jürgen Habermas) yaklaşımlarıdır (Benhabib, 1996: 253; Benhabib, 1999: 123; Habermas, 2005). Bu yaklaşımlara başka bazı ilaveler yapmak mümkündür (Bkz. Benhabib, 1996: 253; Yılmaz, 2007: 5-7). Ancak burada, söz konusu kavramsallaştırmaların nüanslarına girmenin ve ayrıntılı bir kamusal alan tartışması yapmanın ötesinde genel hatları ile kamusal alandan ne anlaşıldığı ve/veya ne anlaşılması gerektiği konuları üzerinde durulacaktır. Bu genel tanımlama çabasından sonra ve buradan hareketle Türkiye'de kamusal alan ve kamusal alanda farklı aktörlerin karşılaşma imkânları ve sonuçları tartışmasına geçilecektir. Ayrıca kamusal alan kavramı her ne kadar dikotomik karşılığı olan özel alan kavramı üzerinden tanımlansa da, makalenin ihtiva ettiği anlam açısından bu karşıtlık ikinci planda kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu dikotomik tanımlamaya kısaca değinilmekle yetinilecek ve projeksiyon kamusal alan kavramı üzerine yoğunlaştırılacaktır.

İngilizce'de "public space", "public sphere" gibi terimlerle ifade edilen ve kavramsal tarihi oldukça eskilere götürülebilen kamusal alanı, sivil toplumun tarihsel temelini[2] oluşturan toplumsal grupların dar anlamda devletten, geniş anlamda siyasal otoriteden özgürleşim sürecinin sonucu ortaya çıkmış bir özerklik alanı olarak tanımlamak mümkündür (Tosun, 2001: 70-71). Bu sürecin başlarında, kamusal alanın bir özerklik alanı olarak belirmesindeki köşe taşlarından biri, onun özel alanla olan ilişkisinin ortaya konması olmuştur. Bu anlamda özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırları net bir şekilde çizen ilk düşünürler Locke, Rousseau ve Hegel olmuştur. Locke siyasal otoritenin temelinin atıldığı toplumsal sözleşmenin aile dışındaki toplumsal yaşamda gerçekleştiği yolundaki düşünceden hareketle; özel yaşamı duygusallığın, aşkın, duygunun, merhametin, özverinin sembolü olan "kadın"ın alanı olarak tanımlarken, kamusal alanı rasyonelliğin, sözleşmenin, "mücadelenin" gerçekleştiği bir "erkek" alanı olarak tanımlamaktaydı. Locke'un kamusal alanında bir "siyasal" bir de "toplumsal" olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Sınırlı

siyasal kamunun varlık sebebi toplumsal kamunun özgürlüğünü korumaktır. Özetle Locke'da biri kadınların alanı olan "özel", biri özgür erkeklerin alanı olan "kamusal", biri de toplumun hizmetindeki polis, savcı ve askerin alanı olan "siyasal" olmak üzere üç alan bulunmaktadır. Locke'un aksine Rousseau ve Hegel siyasal otoritenin şahsında eriyip yok olan bir kamusal alanın altını çizmektedirler (Çaha, 1999: 48, 49; Gripsrud vd., 2010: 9). Diğer bir ifadeyle Rousseau ve Hegel'e göre biri kadının, çocukların, özgürlüklerin dünyası olan "özel", biri de devletle özdeşleşmiş, devleti "tanrısal bir aşk ve muhabbet" gibi yüreğinde hisseden erkeklerin dünyası olan "kamusal" olmak üzere iki yaşam alanı bulunmaktadır. Bu iki düşünürün elindeki kamusal alan tamamen devletle iç içe geçmiş bir alandır (Çaha, 1999: 50). Ancak iki düşünürün bu konudaki görüşlerini tam olarak aynı çerçevede değerlendirmek mümkün değildir. Öte yandan başlarda kamusal alanla ilişkili olarak mülkiyete sahip olanlar ve olmayanlar arasında ortaya çıkan ayrım, kamusallık düşüncesine sekte vurmaktaydı. Bununla birlikte bu ayrım, hem toplumsal açıdan refah devleti anlayışı hem de görünüşte "özel" olan ama gerçekte giderek yarı-kamusal bir nitelik kazanan kurumların artan gücü ile anlamını yitirmeye başlıyordu. Çünkü devlet ile toplum arasındaki sınırlar erozyona uğruyor, özel alan ise giderek devletin ve yarı-kamusal kurumların müdahalesine konu oluyordu (Falay, 2014: 54).

Kamusal alan kavramını ayrıntılı bir şekilde tartışan ve gündeme getiren ise Habermas'tır. Habermas'ın altını çizmeye çalıştığı kamusal alan, Avrupa'da sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal alandır (Çaha, 2003: 79)[3]. Bunun temelinde de, örgütlü olarak belirginleşen istekler ve hak arayışlarına yönelik aleni bir mücadele yatmaktadır (Lang, 2013: 35). Bu mücadelenin mekânı ve temel olgusu da, gittikçe daha da önem kazanan kentlerdir. Buradaki kent hayatının, temel inceliği aile dışında yabancılarla birlikte yaşama durumudur. Kamusal, başkalarıyla paylaşılan ortak ve açık işler alanıdır. Bu ortak ve açık işler alanı, insanlar çoğalıp düzen sağlayıcı ayrı bir siyasal yapının (devlet veya dengi mekanizmalar) ortaya çıkmasıyla, birey ile siyasal alan arasında doğan ortak bir alanı ifade etmektedir. Birey için önemli olan bu "ikincil ara dünyaya", kamusal alan adı verilmektedir (Aydın, 2003: 7). Habermas'ın burada dikkat çektiği nokta, kapalı topluluklar arasında örgütlenmiş olan geleneksel toplumun sanayileşmeyle birlikte kazandığı yeni görünümdür. Bu görünüm, ailenin ve cemaatlerin etrafındaki "geleneksel barikatlar"ın kaldırılarak ortak bir alanda buluşmasını ve burada bir "aleniyet" kazanmasını anlatmaktadır (Çaha, 2003: 79). Aleniyet kadar önemli başka bir nokta da, devlet ile toplumun birbirine karşı durma halinin belirmesiyle, devletin karar erkinde ve bunun kullanımında toplumun payı meselesinin ortaya çıkmasıdır. Bu mesele ve buna dair tartışmalar, vatandaşları çıkarlarını dengelemeye veya yaygınlaştırmaya ehil kılacak ve böylece devlet erkini toplumun kendi kendini örgütlemesinin aracı haline dönüştürecek siyasal işlevli bir kamusallık algısının da gündeme gelmesine imkân tanımıştır (Habermas, 2005: 25, 26). Bu söylem, hem mevcut normatif dünyanın kritiğinin, hem verili politik düzenin eleştirisinin hem de politik merkezin dönüşümünün de düşünülebilir hale gelmesine etki etmiştir (Giesen, 2013: 76).

Habermas'ın altını çizdiği kamusal alanı birkaç noktada özetlemek mümkündür. Birincisi bu kamusal alan sanayi toplumunun bir ürünüdür. İkincisi, bu kamusal alan inşa edilmiş bir kamusal alan değildir. Diğer bir değişle, modernleşmeyle birlikte kendiliğinden doğup gelişmiş olan bir alandır. Üçüncüsü bu kamusal alan "aleniyetin tehazür ettiği" bir alandır. Geleneksel toplumun öğüttüğü, görünmez kıldığı unsurlar, tartışma konuları, değerler, semboller, aktörler bu alanda etkinlik kazanmıştır (Çaha, 2003:

79). Bu doğrultuda yine Habermas'a göre kamusal alan bireylerin kamusal sorunlar ve ortak çıkarları karşılamak üzere bir araya geldikleri alan olarak belirmekte ve bu bakımdan konuşmalar yoluyla siyasal katılımın gerçekleştiği bir tiyatroyu andırmaktadır (Fraser, 1996: 110)[4]. Bu bakımdan kamusallığın en belirgin özelliği herkese açık olmasıdır: Yani bir eylem ya da eylem yeri herkese açık ise bu, kamusaldır. Kamusal dendiği zaman ilk akla gelen devlet bile, bu özelliği ile kamusaldır (yani herkese açıktır). Buna göre basit olarak ifade etmek gerekirse kamu herkes, kamusal da herkese açık olan demektir. Kamunun öznesi de genel olarak halktır (Aydın, 2003: 7)[5]. Bu epistemolojik ve teorik açıklamaya göre halka/kamuoyuna sahip olmayan ve onlara açık olmayan bir kamusal alan düşünülemez (ve tersi de olabilir) ve birden fazla açıdan sorunlu olacaktır; zira bu, her şeyden önce, kamusal alanın temel yapısal kısmının göz ardı edilmesi anlamına gelecektir (Prodnik, 2011: 274).

Kamusal'ın açıklığı aslında onun özel alanla kurduğu ilişkinin niteliğini de belirler. Toplumsal görüş ve düşüncelerin ifade alanı olarak kamusal alanın, çoğu kere özel alana karşılık olarak kullanılmasına rağmen, kamusal alan, *özel alanına* sığmayan birey için önemli bir sığınak olmaktadır. İnsanların gittikçe artan toplumsallaşması ile özel hayatlarının daralan biçimleri arasındaki çelişki varlığını sürdürdüğü müddetçe, kamusal alan aynı zamanda temel bir toplumsal ihtiyacın genel ifadesi olmaktadır (Aydın, 2003: 7)[6]. Çünkü kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım, doğası gereği, özgürlüklerin çoğunun kamusal alanda güvence altına alınmasını zorunlu kılar. Kamusal alan herkesi, toplumu yani bütünü ilgilendiren bir kavramdır. Ayrıca kamusal ve özel alanlar arasındaki sınır sürekli değişmekte olan bir tanıma işaret eder. Dolayısı ile kategorik olarak kamusal alanın dışındaki şeyler çok sınırlı ve azdır. Öyle ki kamusal alanda bir tür "çoğunluk despotizmi" veya "devlet baskısı" meydana getirilirse, kişilerin özgürlüklerine sahip olarak yaşamaları hemen hemen imkânsızlaşır (Bacık, 2003: 27).

Bu anlamda genel olarak kullanılan kamusal-özel alan ayrımlarının doğru olmadığı; çarşı, sokak, cami gibi "özel" olarak düşünülen birçok şeyin, bu açıdan kamusal alanın içinde olduğu söylenebilir. Burada yaygın olarak yapılan bilinçli yanlış, kamusal alanı bir tür "kamu alanı" (resmi alan) haline dönüştürmektir (Bacık, 2003: 27). Hâlbuki devlet eliyle yürütülen birimler kamu kesimini meydana getirir. Dolayısıyla devlet, kamusal alan-özel alan ayrımının dışında kalır. Kamusal alana bugün (Türkiye'de) birçokları kamu alanı gibi yaklaşmaktadırlar. Durum böyle olunca öğrenciler, hatta vatandaşlar, bir süre sonra vatandaş olmaktan ziyade "kamu personeli" gibi algılanmaktadır. Devlet ısrarla kamusal alanı bir kamu (resmi alan) alanı gibi "yönetmek" istemektedir (Bacık, 2003: 27). Bu bakış açısıyla özel alan da, *kamusal alanda bir takım haklardan mahrum bırakılacak olan insanların bu mahrumiyetlerini, sözde tatmin etmelerine imkân tanınan "tecrit" alanı durumunda olmaktadır*. Oysa özel alan demek bireyin dilediği gibi yaşayabileceği ve yalnızca kendisine ait olması bakımından, o çerçevede başkalarına, kamusal (müşterek) alanda olduğu gibi, kendisinin eşitleriymişçesine davranmak zorunda olmadığı ve hiçbir suretle de müdahalenin yapılamayacağı alan demektir (Toku, 2002: 220). Diğer bir ifadeyle, hiçbir şekilde bir müdahalenin yapılamayacağı anlamda bir tanıma sahip olan özel alan kavramının bu tanımından hareketle, kamusal alanın bireylerin bir kısım haklarının kısıtlanabileceği bir alan olarak değerlendirilmesi söz konusu olamaz. Dahası, özel alan zaten tanımı ve mahiyeti gereği mahfuzdur, korunmuştur. Asıl önemli olan bu alanda özgürlüklerin güvence altına alınmasıyla beraber, tehlikenin daha muhtemel olduğu kamusal alanda güvenceler getirmektir. Özgürlükler özel alanda korunmalıdır ama kamusal alanda daha da fazla korunmalıdır. Çünkü özgürlük, Demir'in ifadesiyle; "*insanın kendisiyle olan ilişkisinde değil hep bir*

başkasıyla olan ilişkisinde ortaya çıkar". Bu bağlamda kamusal alandaki ilişkide özgürlüğün ortadan kalkmasının, daha doğrusu yaşanamamasının en büyük tehlikesi totaliter rejimlerdir. Zira özgür eylemin gerçekleştirilmediği bir alan, insanların yaşamına anlam veren bir kamusal alan olmaktan çıkar (1999: 212). Dolayısıyla realize olmuş bir kamusal alanın varlığından veya özerk bir gündelik hayat kültüründen bahsetmek için devletin toplumsal hayat, dil, edebiyat, genel anlamıyla sanat üzerinde kurduğu tahakkümün kaldırılması ve işlediği değerler sisteminin özgürleştirici bir yapıya sahip kılınması gerekir (Ünüvar, 1999: 195). Asıl önemlisi ise, politik ve ideolojik bir mücadele verilebilecek şartların ortaklaşa oluşturulmuş olmasıdır. Kamusal alan kavramı her şeyden fazla bunu ifade ettiği için önemlidir (Ünüvar, 1999: 190). Bu noktada kamusal-özel alan ayrımında vurgulanan özgürlüklerin kamusal alanda korunması, üçüncü bir alan olarak beliren "kamu (resmi) alanı" için de söz konusu olmaktadır. Özel alanın kamusal alanda bir takım haklardan mahrum bırakılacak olan insanların bu mahrumiyetlerini sözde tatmin etmelerine imkân tanınan bir tecrit alanı durumunda görülmesine benzer şekilde, bu kez de aynı durum "kamu alanı" için söz konusu olacaktır. Başka bir ifadeyle, özgürlüklere yönelik tehlikenin en somut şekilde belirdiği ve bu yönüyle kısıtlayıcı bir nitelik gösteren "kamu alanı" için de özel ve kamusal alandaki özgürlükler yeterli görülerek bir sınır konabilir. Hiç şüphesiz ki bu durum özgürlüklerin, belki de en fazla korunması (çünkü en somut tehlike bu alanda) gerekli olan yerde, daha fazla kısıtlanabileceği bir anlayışı netice verir. O halde yukarıdaki ifadeye ek olarak, "özgürlükler özel alanda korunmalıdır; kamusal alanda daha fazla korunmalıdır; ama kamu alanında daha da fazla korunmalıdır" demek gerekmektedir.

Sonuç olarak denebilir ki, Habermas'ın belirttiği, çeşitli konuların tartışıldığı, değerlerin ele alındığı, kısaca konuşmalar yoluyla siyasal katılımın gerçekleştiği nitelikte bir kamusal alana, bir tür "resmi alan" şeklinde yaklaşılması, kamusal alanı gerçekte ne olduğundan uzaklaştıracağı gibi, sivil toplumun da etkinlik ve faaliyet alanını oldukça sınırlayacaktır.

2. Dönüştürücü Bir Kamusal Alan Mı Yoksa Dönüşen Bir Kamusal Alan Mı?

Kamusal alan hem sivil toplumun hem de siyasal toplumun (devlet) girip çıktığı bir alandır. Ama kamusal alan devletin sürekli işgal etmediği "tarafsız bölge"yi andıran bir alandır. Bu alan, geniş toplumsal kesimler için bir özerklik alanıdır. Bu noktadan bakılınca sivil toplumun hayatının önemli bir kısmını kamusal alanda geçirdiğini ve asıl mekânının orası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Belge, 1988: 34). Hatta kamusal alan sivil toplumun yani kültürel, sosyal, ekonomik nitelikli örgütlenmeler ile siyasal partiler ve sosyal hareketlerin "bileşim"inden oluşan bir alandır. Siyasal iktidar ile toplumsal alan arasında özerk aracı kurumlara sahip olması nedeniyle kamusal alan, topluma ve siyasal sisteme etki edecek bir potansiyele sahiptir. Kamusal alanın gücü ve önemi de bu noktadan kaynaklanmaktadır (Tosun, 2001: 39). Bu yönüyle kamusal alan, sivil toplum ile siyasal iktidar arasında iletişim, "kavga" ve uzlaşma alanını göstermektedir (Türköne, 2003: 55)[7]. Böylece bu kamusal alan fikri, kamusal otorite ile bireyler arasında yer alan ve kamusal tartışma zemini yaratarak iktidarın rasyonelleşmesini sağlayan bir işlev de görebilecektir (Koç, 2015: 97).

Özetle, hem kamu yetkililerinin hem de kendi kendine örgütlenmiş kurumların aynı zamanda bireylerin de katılımıyla oluşan davranış alanına kamusal alan denebilir. Özgürlükçü bir toplum modelinde kamusal alanın bireyler gibi sivil kuruluşların da, kamusal yetkiyi kullananların da, eşit ilişkiye girebildikleri bir alan; aynı zamanda sivil toplumun somutlaştığı yer olduğu/olması gerektiği ortadadır. Bu anlamda sivil toplumdan söz edebilmenin temel koşullarından biri, kamusal alanın "yarışmacı" ve devletin

"güdümünden" kurtulmuş olmasıdır (Doğan, 2002: 137). Çünkü farklı toplumsal görüş ve düşüncelerin ifade mekânı olan kamusal alanın, siyasal iktidarın denetim ve gözetiminden yalıtılmış olması ölçüsünde sivil toplumun var olabilmesi ve siyasetin "arka sahnesi" olarak toplumsal muhalefetin (alternatif siyasetin) gelişip olgunlaşabilmesi mümkün olacaktır (Tosun, 2001: 43). Bu, aynı zamanda siyasal iktidara karşı eleştiride, entelektüel bir rasyonalite (temel) sağlamada da önemli bir işlev görecektir (White, 1994: 376). Aksi halde, eğer kamusal alanın gerçek hâkimi (aktörü) devlet olursa, devletin resmi ya da yarı resmi örgütlerinin (kuruluşlar) birer sivil toplum örgütü olarak kabul edilmesi gibi tehlikeli bir durum söz konusu olmaktadır. Başka bir anlatımla, devlet ve onun kamusal alandaki uzantıları olan "aktörler" sivil toplumla özdeşleştirilebilirler (Yelken, 2003: 50)[8]. Dolayısıyla eğer kamusal alan, entelektüel bir rasyonalitenin ve toplumsal bir müzakerenin alanı olarak kavranırsa, devletin de, kamusal alandan çıkan mutabakata tabi olması gerekir. Bu anlamda toplum kendi kendini yönetir duruma gelmelidir. Kamusal alan, devletin toplumu oluşturan bireylerin üstünde, onlardan üstün ve onların iradelerini anlamsız kılan bir egemen güç olmasını engelleyebilecek ve onun sınırlarını belirleyebilecek (Köker, 2010: 316) bir anlama ve kapasiteye sahip olmalıdır.

Kamusal alanın dönüştürücü etkisinden söz ederken de, ancak böylesi bir kamusal alanı referans almak mümkündür. Başka bir anlatımla, ancak teorik kabulleri ve pratik tezahürleri böylesi bir zemin üzerinden algılanan ve inşa edilmiş olan bir kamusal alan, dönüştürücü bir etkiye sahip olabilecektir. Buna karşın devletle toplum (sivil toplum) arasındaki bir kavga ve uzlaşma mekânını işaret eden kamusal alan, Türkiye için konuşulduğunda, bu nitelikten hâlâ uzak gibi gözükmektedir. Her ne kadar, kamusal alanın anlam sınırları ve fiziki hudutları genişlemiş olsa da, siyasal elitlerce kamusal alan bir kavga ve uzlaşma, bir müzakere alanı olarak içselleştirilmemiştir[9]. Kamusal alanda görünür olma imkânı toplumun geneline sunulmuştur ya da en azından böyle bir fırsattan yararlanma şansları olduğu dile getirilmiştir. Ancak bu görünürlük dilsel ve söylemsel anlamları ve pratikleri içermemektedir. "Böyle var olamazsınız, ya benim (devletin) istediğim gibi olun ya da…; böyle görünemezsiniz ya benim istediğim gibi görünür olursunuz ya da…; yalnızca dinleyin, dilemeye kalkarsanız…"dan, belirli oranlarda bir gelişmeyi ifade eden "var olun ama susun, görünür olun ama hissettirmeyin, dileyin ama eylemeyin"e dönüşen tutumun –genelleştirme ve indirgemeciliğe düşme riskini not ederek söylemek gerekirse- yine de büyük oranda sivil bir kamusal alan anlayışı açısından derin yetersizlikleri ihtiva ettiğini söylemek gerekir. Bu durum, Çaha'nın ideolojik kamusal alan dediği şeyle de büyük benzerlikler göstermektedir. Ona göre, ideolojik kamusal alanın en başta gelen özelliği, farklılığa kapalı kuşatıcı ve homojen bir düşünce sistemi ortaya koymasıdır. Kamusal alan devletin elinde alternatif düşüncelere, yaşam biçimlerine ve referanslara karşı kapalı hale gelir. Yine ideolojik kamusal alan, yasaklayıcı ve daraltıcı özellikleri ile dikkati çeker. Bu tür bir kamusal alan anlayışı, her tür düşünce ve aidiyeti ifşa etmeyi öngören demokrasinin tersine örtmeyi, görülmezlikten gelmeyi, tartışmamayı öngörmektedir. İdeolojik kamusal alanın bu özelliği onun bir takım düşünceler arasında seçici davranarak bazı konuları hararetle ve yoğunlukla tartışma gündemine getirirken, bazılarını sanki yokmuş gibi görmezlikten gelmesine yol açar (2004b: 92-93)[10]. Dahası devlet, kamusal alanı tekeline aldıkça onu tanımlar hale gelir ve nihayetinde kamusal alanın toplumsal taleplerle felsefi bağı kopar. Son tahlilde kamusal alan düzenlemesi sayesinde toplumsal farklılıkları bir arada yaşatmaya çalışan anlayışa karşıt olarak; Türkiye uygulamasında, devlet tarafından sınırları çizilmiş kamusal alanı esas kabul edilir ve toplumsal taleplerin bu çerçeveye uyum göstermesini emredilir (Mahçupyan, 1999: 26)[11]. Dolayısıyla böyle bir vasatta, aynı zamanda demokratik bir yönetimin işlerliğini ve meşruluğunu sağlayan/güçlendiren

kolektif yaşamı etkileyen kararların ahlaki ve siyasal eşitliğe sahip vatandaş bireyler tarafından iletişim yoluyla alınmasını simgeleyen (Keyman, 1999: 62)[12], diyolojik bir müzakere süreci, farklı politik öznelerin de siyasal düzlemede karar alma süreçlerine katılabilmesinin yolunu açabilen (Aydın, 2017: 147) bir kamusal alandan bahsetmek şüpheli hale gelecektir.

Bu görünümü ile kamusal alan güçlü bir dönüştürücü etkiden uzaktır. Kamusal alan kısmi dönüştürücü etkisine rağmen, henüz kendi dönüşümünün başında bulunmaktadır. Yeni kamusallık olanakları bireyi ve toplumu dönüştürürken bir bütün olarak kamusal alanı ve kamusal alan algısını dönüştürmesi ağırdan ilerleyen bir süreçmiş gibi gözükmektedir. Zira devlet hâlâ anakronik bir tutumla kendi kamusal alanını inşa etmeyi ve kamusal iyi anlayışını vaz etmeyi; herkese ait, bütünü temsil eden bir kamusallık inşa etme tutumunu tercih etmekte ve sürdürmektedir. Tosun'un değerlendirmesiyle, kamusal alanın kendinden beklenen dönüştürücü potansiyelini kullanabilmesi için gerekli olan, özerk örgütlü yapıların varlığı ve devlet tarafından konulmuş müeyyidelerle devletten özgürleşmiş (özerk) bir alanın varlığının garantiye alınması durumu (Tosun, 2001: 73), Türkiye gerçekliğinde bir eksikliğe işaret etmekte ve kamusal alanın dönüştürücü potansiyelini harekete geçirmesi önünde toplumsal ve yapısal engeller oluşturmaktadır.

3. Dışlama Ve Karşılaşma: Pozitif Eylemlilikten Negatif Etkililiğe

Devletin kamusal alanı massetmesi ile Türkiye'de dönüştürücü karakterinden uzaklaşmasıyla kamusal alan; muhalif ve alternatif düşünceler, kimlikler, yaşam biçimleri ve onların varlık alanlarının ifade edilmesine imkân tanıyan bir alan olma niteliğini de gösterememiştir. Genel olarak tüm toplumsal ve siyasal alanın katı ve yoğunlaşmış bir görüş doğrultusunda biçimlendirilmeye çalışılması, kamusal alana da yansımış, heterojen olması beklenen kamusal alan homojen bir hüviyete bürünmüştür.

Bunun bir yansıması olarak ideolojik bir özellik gösteren kamusal alan topluma, onun temsilcilerine ve örgütlü yapılara büyük oranda *kapalı/dışlayıcı* hale gelmiş[13]; daha doğrusu kapatılmıştır. Siyasal ve kamusal alan yalnızca devletin ideolojisini paylaşan ya da bu ideolojiyle özdeş belli başlı gruplara ve devlet elitlerine tahsis edilmiştir[14]. Kamusal alan yasal düzeyde eşitlikçi normlara sahip olsa da, pratikte eşitlikçi değildir. Pratikte, "kamusal çıkar" ya da "genel çıkar" kavramı ideolojik nitelikteki kamusal alanda baskın olan grubun çıkarıyla özdeş bir görüntü sergilemektedir (Çaha, 2004b: 93). Böyle olunca da sivil toplum kavramının ifade ettiği anlam ve felsefi arka planıyla uyumlu olmayan ve söz konusu eşitsizlikten beslenen örgütler -ki içerdiği anlamdan uzak olmalarına rağmen kendilerini STK olarak adlandırmaktadırlar-, yarı resmi bir görünümle kamusal alanı doldurmuşlardır[15]. Elbette ki, kamusal alan bütünüyle devlet ve ona organik ya da ideolojik olarak eklemlenmiş örgütlü yapılar tarafından kaplanmış değildir. Ancak bu *doldurma* ve *kaplama* o kadar yaygın ve geniştir ki, bu durumun resmi ideolojiye muhalif olanlar ve genele benzemeyenlere yönelik bir dışlama, dışında bırakma, hariç tutma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu örgütlü yapılar devlete yaslandıkça ve ona eklemlendikçe kamusal alanda görünür olabildiklerini ve diğer kamu imkânlarından yararlanabildiklerini fark ettikçe devlete daha fazla eklemlenmişler, devlete daha fazla eklemlendikçe kamusal alanın kaplanmasında ve diğerlerinin dışlanmasında o kadar büyük bir rol almışlardır. Bu nedenle kamusal alanda görünür olan ve etkinlikte bulunan birer sivil toplum örgütü olarak *örgütlü yapılar*, en azından bir süreliğine büyük bir kısmı, sivil toplumun temel şartlarından olan örgütlülüğü gerçekleştirmiş olsalar da, diğer önemli bir şart olan özerklik konusunda ciddi zafiyetler göstermişler ve sivil toplumun anlamından uzaklaşmışlardır. Öyle

ki, bu örgütler hak ve özgürlükleri sınırlayan, kısıtlayan ve ihlal eden, siyasal alanı daraltan, demokratik ilkeleri birer prosedür olarak gören devletle karşı karşıya gelmek, devletin ideolojisini sorgulamak adına teorik ve pratik edimlerde bulunmazlarken; seçilmişler söz konusu olduğunda, kimi durumlarda, bürokratik elitin ve devletin yanında müdahaleci, kısıtlayıcı ve ihlal edici etkinliklerde bulunmuşlardır. Devletle karşı karşıya geldikleri tek durum, emekçi ücretleri, sosyal haklar ve diğer bir kısım güvencelerle ilgili taleplerdir[16]. Başka bir anlatımla devlet ödeneklerine veya yardımlarına bağımlı, devlet tarafından yetki verilmiş veya yaratılmış örgütler ile kendi kendine doğmuş, büyük ölçüde kendi kaynaklarından beslenen, yarışmacı, gönüllü ve özerk sivil toplum örgütleri arasındaki önemli farklar göz önüne alındığında (Tosun, 2001: 162), hali hazır durumda ilkinin ağırlıkta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu noktada kamusal alanda etkinlikte bulunan devlet dışı aktörlerin/öznelerin durumu ve eylemlerinin biçimi ve içeriği tartışmalı bir nitelik göstermektedir.

Modern tezahürleriyle devlet, toplumsal yaşamı düzenleyen, teftiş eden, öneri getiren, eğiten ve cezalandıran bir kurum olarak ve kamuyla özdeşleşerek kamusal alandan sivil toplumu, kimi zaman ve durumda bütünüyle, kimi zaman ve durumda da kısmen silmektedir/dışlamaktadır (Yelken, 2003: 49)[17]. Kaldı ki, devletin, dini bir otorite gibi hareket ederek sınırlarını kendi çizdiği kamusal alanda, toplumu kendisine "uzaklar" ve "yakınlar" şeklinde tasnif etmesi, beraberinde, toplumun da kendi içerisinde suni kategorilere ayrılmasını ve parçalanmış kamusallıkların oluşmasını getirmiştir (Çaha, 2003: 88). Bu parçalanmışlıklar arttıkça ve derinleştikçe, devletin kamusalı işgali de artmakta ve derinleşmektedir. Sonuçta tamamen devlete terk edilmiş bir kamu alanının varlığıyla, bir yandan her şeyi devletten bekleyen, kendini devlete bağımlı[18] hisseden toplum anlayışı nedeniyle devletin göreli özerkliğinin sınırları genişlemekte, diğer yandan toplumun devlet karşısında zayıflamasıyla kamusal yaşamın önemli bir dinamiği olan kendi başına hareket kapasitesi parçalanarak yok olmaktadır. Bireyler ve birey üstü yapılar da sürekli bir biçimde devletle kurdukları ilişki üzerinden tanımlanmaya başlanmaktadırlar: Bir kamu hizmetlisi olarak yurttaş, devletin hak ve menfaatlerini kollayan memur, kendi çıkarına bakan *iş bilir* ya da bir emek satıcısı sıfatıyla kendi sınıfsal hak ve çıkarlarını korumaya çalışan bir emekçi (Başer, 1996: 31). Böyle bir yapı içerisinde ister işçi, ister işveren niteliğiyle olsun devleti ekmek kapısı olarak görenlerin sayısı arttıkça, dolaylı yoldan devlet müdahalesine bırakılan özel alanlar da genişlemektedir. Oysa etkili bir sivil toplum ve anlamlı bir kamusal alanın varlığı, ancak iktidar ve kaynaklar üzerindeki her türlü tekeli engelleyen bir değişimle mümkün olabilir (Tosun, 2001: 170).

Devletin, söz konusu tekelini engelleme, onu ve onun kamusal alan üzerindeki kuşatıcı ve kapsayıcı niteliğini değişime zorlamanın koşullarından birisi ise, örgütlü yapıların gerek kamusal alanda ve gerekse de devlete terk edilen kamu alanında devletle kurdukları ilişkinin niteliğini farklılaştırmalarında yatmaktadır. Bu farklılaşmanın temel nirengi noktası ise vatandaşların siyasal etki duygusu ve kamusal tartışma kapasitesi ile ortak iyiyi tartışma istekliliğinin arttırılmasıdır (Rosenblum , 1994: 544)[19]. Burada da özellikle büyük kitleleri harekete geçirme kapasitesine sahip örgütlerin büyük önemi haiz olduklarının altını çizmek gerekir. Dolayısıyla hali hazırda devletle bir işveren, bir hami ya da vasi, bir dağıtımcı son söz sahibi erk gibi algılar üzerinden ilişkiye geçen kamusal alan aktörlerinin/öznelerinin, devlet karşısında kamusal alanın iki eşit öznesi oldukları düşüncesini içselleştirerek, mevcut ilişki pratiklerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Bu gözden geçirme devletle kamusal alanda kurulacak ilişkinin bir *karşılaşma* pratiğine dönüşmesi imkânını da gündeme getirecektir. Zira karşılaşma retoriği, birbirine denk olduğu

varsayılan aktörlerin/güçlerin eşit bir şekilde ve aynı kurallara tabi olarak belirli bir sahneyi paylaşmaları durumunu işaretler. Zaten kamusal alan böyle bir yerdir. Dolayısıyla devletin, değişen politik figürlere rağmen bir refleks olarak sürdürdüğü kamusal *dışlama*nın, böylesi bir *karşılaşma* pratiği üzerinden aşılması ya da en azından bunun imkânının tecrübe edilmesi elzemdir. Bu karşılaşma pratiği üzerinden ortaya çıkabilecek imkân ve gerekliliklerden bir tanesi de, birer sivil yapı olarak, örgütlü demokratik yapıların en önemli işlevinin toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak ve bireylerini politik iradeye karşı korumak olduğunun hatırlanmasıdır. Bu anlamda adı geçen örgütlü yapıların temel işlevi "pozitif" değil, "negatif" nitelikli olmalıdır. Başka bir anlatımla değişik sıfatlarla devletle kurulan ilişkide sürekli taleplerde bulunmak değil[20], devlet müdahalesine karşı negatif bir rol üstlenerek, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini devlete karşı korumaktır. Bu nedenle devlet üzerinde baskı kurma yalnızca, güçlü ve ikna edici bir şekilde ondan pozitif edimler türetmeyi ifade etmez; aynı zamanda devletin geçemeyeceği, ihlal edemeyeceği belirli sınırların oluşmasını sağlamayı ve devlete de sürekli bunun hatırlatılmasını ifade eder. Bu yüzden devleti başat aktör konumuna yükselten ve kamusal alandaki işgalini sürekli kılan *pozitif eylemlilik*ten, kamusal alanı tüm öznelere eşit bir biçimde açacak olan, diğer etkenlerle birlikte devletin gerçek sınırlarına çekilmesine ön ayak olacak olan *negatif etkililiğ*e doğru adım atılması gerekir.

Negatif etkililik, kamusal alanı çoğulculaştırmak ve çoğul kamusal alanlar inşa etme imkânını sağladığı gibi, söz konusu örgütlü yapıların sivillik niteliklerini güçlendirecek bir işleve de sahiptir. Zira sivil toplum örgütleri sarmaladıkları bireyler için devlet üzerinde baskı kurma, devletten pay koparma gibi pozitif bir işlev görmekle sınırlı kaldığı zaman, sivil toplumun ruhu büyük darbe yemiş olur. Böyle bir durumda ya devlet güçlü olan toplulukların etkisinde kalır ve gerçek anlamda herkesi koruyucu ve kollayıcı işlevini yerine getiremez (Çaha, 1999: 193), ya da güçlü olan devlet, kendisinden pay isteyen toplulukları kendisine tabi kılar, etkisi altına alır, onları bastırır ve istismar eder. Başka bir anlatımla, modern devletin yetkileri çerçevesinde konuşulacak olursa, böyle bir durumda örgütlü yapılar, devlet tarafından düzenlenebilirler, sınırlanabilirler, çeşitli süreçlere tabi tutulabilirler ve keyfi kovuşturmalara maruz bırakılabilirler. Dolayısıyla örgütlü yapıların, pozitif eylemlilik pratiklerini gözden geçirmeleri (bütünüyle terk etmeleri gerekmez), bu pratiğin yol açtığı sakıncaları düşünmeleri ve devletin, ne herhangi bir topluluğun etkisine girmesine ne de toplulukları etkisi altına almasına yol açan; aynı zamanda örgütlü yapıların sivillik niteliklerini güçlendiren, çoğul kamusallıkların inşa edilmesine katkı sunan negatif etkililiği bir daha düşünmeleri yerinde olacaktır. Bu düşünmenin içerisinde de devletin belirlenmiş sınırlara çekilmesini sağlamanın yanı sıra, yurttaşların kamusal alandaki taahhütlere ve tartışmalara geniş katılımının sağlanması, kamusal adaletin yaygınlaştırılması, sivil sorumluluk ve sorun çözme kapasitelerinin harekete geçirilmesi ve eyleme katılma konusundaki istekliliğin arttırılması (Roniger 1994: 210) gibi tavır alışlar ve pratikler yer alır. Sözü edilen tavır alış ve pratikler çerçevesinde, burada yapılması gereken, Habermas'ın başka bir bağlamda söylediğini uyarlayarak tekrar edersek, toplumsal entegrasyonun/örgütlenmenin değişik kaynakları ile devlet arasında yeni bir denge kurulması; sistemin emredici ve zorlayıcı kiplerinin kamusal alandaki tahakkümüne set çekilmesidir (Habermas, 2005: 41). Böylece negatif etkililik, bu yapıların, devlet ile toplum arasında bir dengelenmiş muhalefet odağı olarak, devlet ve toplum arasındaki güçler dengesini toplum lehine çevirebilmelerini ve devletin zor kullanma kapasitesini azaltabilmelerini olanaklı hale getirecektir (White, 1994: 382). Bu, aynı zamanda, Habermas'ın ifadesiyle demokratik kamunun çöküşünü imleyen ve [sivil] toplumun devletle işlevsel örtüşmesi anlamına gelen bir pratikten sıyrılmanın, başka bir anlatımla kamusal alanı rehinden kurtarmanın da bir boyutu

olarak ele alınmalıdır (Habermas, 2005: 36). Bu sayede kamusal alan ile devlet arasındaki ilişkilerin dayanacağı yeni demokratik normların yaratılmasına da katkıda bulunulabilecektir (Tosun, 2001: 176). Yeni demokratik normların oluşturulabilmesiyle de, öteden beri devletin kontrol ve belirleyiciliğinde olan kamusal alan, uzun süredir taşıya geldiği ve fakat aleni kılamadığı canlılığını ve çoğulluğunu aleni kılma imkânını elde edebilecek; dönüşen bir kamusal alan olmaktan çıkıp dönüştüren bir kamusal alana evrilebilecektir.

Sonuç

Devletçi bir siyasal kültürde, devleti merkeze alan algı, toplumun en ücra noktalarına kadar sirayet eder. Öyle ki, içinde devlet imgesi olmadan siyasala, toplumsala, iktisada ve benzerine dair bir düşünce geliştirmek bile neredeyse imkânsız hale gelir. Doğal olarak böyle bir durumda, herkese ait ve herkese açık olma vasıflarıyla tebarüz eden kamusal alan da, bir kamu alanı gibi tasavvur edilir ve büyük oranda devletin belirleyiciliğine ve etkililiğine bırakılır. Devlet, tamamiyle kendisine ait olmayan ve herkese açık olduğu varsayılan kamusal alanı kendi bütünlüğü/totalitesi ile doldurur ve başka herkesi ya da her şeyi ya dışlar veya kendisine tabi kılar. Böylece alternatif fikirlerin, muhalif seslerin, farklı düşüncelerin ifade alanı olan kamusal alan, tek sesliliğin ve devlete tabiiyetin alanı haline gelir. Kaldı ki, bu durum sivil toplum örgütlerini, simbiyotik bir ilişki içerisinde devlete bağımlı hale getirir. Sivil toplum örgütleri devlete tabi hale geldikçe ve bağımlı kaldıkça bir uyumluluk kültürü geliştirirler. Uyumluluk sonuçta, farklılıkları ortadan kaldıran ve toplumsal direnci yok eden bir pasifliği de beraberinde getirir. Bu da, kendiliğinden, kamu alanı gibi işleyen bir kamusal alana yol açar.

Sivil toplum örgütleri de bu kamu alanı gibi işleyen kamusal alanda, iktidarın rengine göre kâh devletle iş tutmakta, kâh aynı devletin farklı görünümleri tarafından mağdur edilmektedirler. Devletin paylaşımından yararlananlar ve diğer yanda da yalnızca külfetlerle yüz yüze kalanların varlığı da sonuçta, çok boyutlu karmaşık ilişkilerin gerçekleştiği ve bir müzakereye konu olduğu kamusal alan algısını ve kabulünü parçalamaktadır. Son tahlilde ortaya tekdüze ve suni kategorilere bölünmüş, etkili bir iletişimin gerçekleşmediği bir kamusal alan ve devlete göre ve devlete hükmeden siyasal elitin konumlanışına göre pozisyon alan sivil toplum örgütleri yumağı/keşmekeşi çıkmaktadır. Dolayısıyla devlet ile sivil toplum arasına bir çizgi çizilen ve var olan iktidar ilişkilerinin sorgulandığı ya da en azından sürekli tartışıldığı bir mekân olarak kamusal alan anlayışının çok gerisine düşen bir gerçeklik kendisini var eder. Bu noktada geniş kitle desteğine sahip örgütlü yapıların, devletten sürekli beklentilerle (sosyal güvenlik, çalışma koşulları, ücretler, iş güvenliği vb. gibi) gündeme gelmelerinin ötesine geçerek *pozitif eylemlilikt*en, devleti sorgulayan, sınırlarını hatırlatan, toplum ve demokratik yönetim arasındaki ilişkiyi belirleyen *negatif etkililiğ*e doğru yönelmeleri gerekir.

SON NOTLAR

[1] Çalışmada tercih edilen "örgütlü yapılar" ifadesi sivil toplum örgütleri kavramını içermekle birlikte onu aşmaktadır. Zira bazı yapılar örgütlü olarak bir takım kamusal faaliyetlerde bulunmalarına rağmen taşıdıkları ya da taşımadıkları (örneğin gönüllülük esası gibi) bazı özellikler nedeniyle birer sivil toplum örgütü olarak kabul edilemezler. Bununla birlikte yine de kamusal alanda sözel ve edimsel etkinliklerde bulunurlar; dolayısıyla birer kamusal aktördürler. Diğer yandan bunlardan bazıları da genel özgürlük ve hak kavrayışının yanı sıra sivil bir kamusal alan anlayışıyla çelişir şekilde, devletin kamusal alandaki uzantıları gibi hareket etmektedirler. Bu özellikleriyle de yine sivil toplum örgütü ifadesini hak etmemektedirler. Bu nedenle kamusal alanın genel örgütlü aktörlerini ifade etmek amacıyla "örgütlü yapılar" ifadesi tercih edilmiştir.

[2] Kamusal alan kavramının ortaya çıkışı, tarihsel süreçler, kent ortamı ve kentlileşmenin etkileri, burjuvazi ve geç kapitalizmle olan ilişkilerini ve kamusal aleniliğin oluşum dinamiklerini ele alan bir değerlendirme için bkz. (Gode, 2005: 3 vd.).

[3] Habermas, kamusal alan tartışmalarında önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Öyle ki, Habermas, kamusal alanla ilgili çalışmalarından sonra çok ciddi bir şekilde kritize edilmiş olmasına rağmen, hâlâ kamusal alan tartışmalarının merkezinde yer almaktadır (Roberts ve Crossley, 2004: 1): Roberts ve Crossley, editörlüğünü yaptıkları ve takdimle birlikte iki de ayrı bölüm yazdıkları derlemelerinde Habermasçı kamusal alan yaklaşımını kritik etmekte ve kamusal alana alternatif bakış açılarının da sunulabileceğini göstermeye çalışmaktadırlar. Türkçe literatürde Habermas'ın kamusal alan yaklaşımını kritik eden bir çalışma için de bkz. (Kömeçoğlu, 2005).

[4] Diğer yandan kamusal mekân olarak gelişen ilk yerlerden biri "tiyatro" idi. Seyirci dışarıda tam ve düzgün bir biçimde yaşayamadığı konularda kendini açıkça ifade edebiliyordu. Ayrıca başka kamusal mekânlar olarak sokaklar, parklar, fuarlar, mağazalar ve alışveriş pasajları dikkati çekmektedir (Fırat, 2002: 49): Bu noktadan Habermas için kamusal katılım, kamusal alan tartışmalarının merkezinde yer alır ve önemi de demokratik süreçleri kolaylaştıran bir prosedürler formülasyonunu vurgulamasından ileri gelir (Hohendal, 1996: 102).

[5] Habermas'ın, kamunun öznesi olarak halk belirlemesi, eşit özne fikrine dayanır. Bu bağlamda Habermas, kamusal alanın oluşumunun başlarında, bu eşit özne fikrine zıt bir şekilde kadınlar ve *müstakil olmayan erkek*lerin siyasal kanaat ve irade oluşumuna aktif katılımlarının önlendiğini belirtir (Habermas, 2005: 20).

[6] Eski Yunan'da "kamusallık" kavramını inceleyen Vernant bu konuda şöyle demektedir: "Kamusallık, paylaşılması gereken eylemleri ve uygulamaları içerir. Bunlar hiçbir bireyin ya da soylu grubun özel ayrıcalığı değildir. Özel alan ise paylaşılmaz olandır, yalnızca tek tek bireylerle ilgilidir" (Vernant, 1999: 219).

[7] Genel olarak özgürlük de anlamını burada bulur. Zira özgürlük Keyman'ın ifadesiyle karar alma sürecine katılımı gerekli kıldığı gibi kamusal alanın farklı kimliklere açılarak bir "müzakere alanı"na *dönüştürülmesini* diyalog yoluyla "toplumsal yarar"ın belirlenmesini içerir (Keyman, 2002: 210): Dolayısıyla böylesi bir özgürlük anlayışı ve buna dayanan kamusal alan katılımcıdır, ilişkiseldir ve mahiyeti itibariyle dönüştürücüdür.

[8] Bu konuda yapılan bir alan araştırmasında gerek literatürde ve gerekse de kamuoyunda birer sivil toplum örgütü olarak görülen bazı örgütlenmelerle ilgili ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Alan araştırmasının bulgularına göre, çalışmada ele alınan yapılar çoğu zaman devletin sivil alandaki bir uzantısı gibi hareket etmekte; bariz olarak böylesi bir hareket tarzı geliştirmeyenler ise kendi içerisinde sivillik, özgürlük, eleştiri, çok seslilik ve gönüllülük gibi sivil toplum ve sivil toplumun kamusal görünürlüğü açısından ciddi handikapları barındırmaktadırlar (Çaylak, 2008).

[9] Örneğin kamusal alanın sivil bir aktörü olarak TÜSİAD vb. yapıların böylesi bir müzakere; tartışma ve uzlaşma anlayışına koşut olarak [her ne kadar zaman zaman bağlamından sapsa da] yapmış oldukları açıklama ve değerlendirmeler, meydan okuma gibi algılanmakta ve dolayısıyla da bir müzakere zeminin oluşmasına evrilememektedir.

[10] Bu durum aynı zamanda, devletin "tek-doğru" anlayışını temel almasının; doğrunun ne olduğunu bilen devletin, vatandaşlarını bu "doğru" etrafında toplama ve biçimlendirme anlayışının da bir tezahürüdür. Bireyleri kendi "iyi"lerini belirleyecek kapasitede görmeyen devlet, çeşitliliğe ve çoğulculuğa izin vermez (Arslan, 2002: 170).

[11] Kamusal alanın git gide demokratik Leviathan'a terk edilmesiyle, devletin yeniden düzenleyici mekanizmaları, aktörler arası davranış ve tutumları tanımlayan, kanalize eden ve düzenleyen hukuku standartlaştırarak, öncelikli olarak karşılıklı alışverişi

(fikir alışverişini) kolaylaştırmayı amaçlayan kamusal alanın iletişimsel boyutunu tekeline alır (Salvatore, 2007: 218): Türkiye'de devlet böylesi bir tekelleşme istenci ile hareket etmektedir.

[12] Yukarıda da belirtildiği gibi ahlaki ve siyasi eşitliğin yasal olarak tanınması, pratikte de aynı sonucu doğurmamaktadır. Dolayısıyla bu durum yarı kamusal alanlar ya da *madun karşı kamular*ın oluşmasına yol açar. Bunlar da egemen kamusal alanın söylemlerini dışladıkları ölçüde kategorik olarak içe kapanma durumuyla karşı karşıya kalırlar. Kendi içlerinde avantajlı ve güçlendiricidirler; ancak geniş anlamda kamunun dışında kaldıkları sürece göreceli olarak yoksundurlar ve toplumsal değişimi yaratmakta yetersiz kalabilirler (Kömeçoğlu, 2005: 42-43): Bu durumda da aynı sonuç ortaya çıkar: Dönüştüremeyen ve egemen kamusal söylemle kuşatılmış bir kamusal alan.

[13] Dışlanmama, kamuoyuna ait düşünce ve kanaatlerin herhangi bir dışlanma korkusu olmaksızın kamusal alanda dile getirilebilme durumunu ifade eder. Aksi durumda ise insanların, genel-geçer kabul edilen fikirlerle örtüşmeyen, toplumun ve diğer yapıların genel kanaatleriyle uyuşmayan fikirlerini dışlanma korkusu ile dile getirememeleri bir dışlanmaya yol açar. Neuman bu duruma "suskunluk sarmalı" demektedir. Bkz. (Neuman, 1998: 87 vd.): Türkiye'de de devlet bir nevi suskunluk sarmalına yol açarak, kamusal alanı daraltmakta, farklı ve alternatif düşüncelere ve edimlere yönelik bir dışlamaya yol açmaktadır.

[14] Bu durum doğal olarak alternatif kamusallıkların etkili hale gelmesine yol açmıştır. El altından veya pazarlama yoluyla dağıtılan dergiler, mecmualar, broşürler; okul kantinleri, kahvehaneler, cami avluları, kitapçılar, seminer ve konferanslar ve benzeri bunlar arasındadır.

[15] Söz konusu doldurma ve kaplama ile ilgili olarak yine Çaylak'ın bu konudaki alan araştırmasının bulgularına bakılabilir (2008).

[16] Gerek iş dünyası, gerekse hükümetler üzerinde kurdukları baskılarla üyelerinin çıkarlarını korumada, yaşam standartlarının iyileştirilmesinde, sosyal güvencelerin teminat altında alınmasında önemli işlevlere sahip olan Türkiye'deki sendikaların genel olarak kamu sektöründeki emekçi kesime hitap etmesi, sendikaları dolaylı olarak devlete bağımlı hale getirmektedir. Diğerleriyle kıyaslandığında özel sektöre biraz daha açık olanların ise ideolojik olarak (resmi ideoloji anlamında) devlete paralel durması sendikaların bir demokratik platform oluşturmalarında büyük güçlüklere yol açmaktadır (Çaha, 2004: 185).

[17] Modern kapitalist devlet döneminde kamusal olan, siyasal bir müdahalenin baskısı altındadır. Üstelik bu dönemde söz konusu yönetimden ve yöntemden kurtulabilmek için gerekli olan kültürel kamusal önderliği yapabilecek bir mekanizma ya da yapı da yoktur (Swingewood, 1996).

[18] Bağımlılık ilişkisinin arka-planında devletin toplum tahayyülü ile toplumun devlet tahayyülü arasındaki uyuşma yatar. Devletin, karşısında kendinden özerk bir yapı olarak toplumu görmeye tahammülü yoktur. Sahip olduğu devlet işletmeleri aracılığıyla bir yandan toplumu denetlerken, diğer yandan kendi *kerim*liğinin meşruiyet temellerini toplumsal algıda yerleştirmeye çalışır. Devlet, elindeki ekonomi araçlarını kullanarak ihtiyaç duyduğu meşrulaştırımı sağlamlaştırır. Böyle bir durumda, sivil toplum ve burjuvazinin devletle organik bağlarının kuvvetli olması kaçınılmaz bir sonuç gibi görünmektedir (Tosun, 2001: 368).

[19] Siyasal alanı düzenleyen normların geçerliliği, savlama (argümantasyon) sürecinin katılımcısı rolünü deruhte ettikleri ölçüde, muhtemel bütün ilgililerin gerekçeli onayının mümkün olması koşuluna bağlanır. Bu bakış açısına göre siyasal sorunların halledilmesi, bunların ahlaki çekirdeği açısından, kamusal bir savlama praxisinin kurulmasına muhtaçtır (Habermas, 2005: 45). Bu idealleştirici önkoşullar, muhtemel ilgililerin hepsinin eksiksiz kapsanmasını, tarafların eşit haklara sahip olmasını, karşılıklı ilişkinin/eylemin zorlamadan azade olmasını, konulara ve katılımlara açıklığı, sonuçların gözden geçirilebilirliğini vs. gerektirir (Habermas, 2005: 47).

[20] Sivil toplum örgütü niteliğindeki yapılar doğal olarak siyasal güç edinmeye ya da iktidarın bir parçası olmaya yönelmezler ve yönelmemelidirler. Bunlar için siyasal güç edinmeye kalkışmak kadar zarar verici bir şey olamaz (Drucker, 1993: 148): Fakat bu yapıların devletten kendi çıkarlarını elde etme çabaları neticesinde ulaştıkları sonuçları, sonuç elde etme yöntemlerini ve bu konudaki başarılarını kendi çevrelerinde ve benzerleri arasında bir iktidar aracına dönüştürmeleri, onların sivillik niteliklerini zedelemekte ve onları kısmen siyasal kılmaktadır. Kaldı ki, böyle bir sürecin sonunda kendileri için araçsallaştırdıkları devlet iktidarının organik bir parçası haline gelirler. Bu açıdan bakınca da *pozitif* edime karşı *negatif* tutumun önemi bir kez daha anlaşılır. Aksi takdirde Drucker'ın belirttiği gibi sivil toplumun koruyucusu olarak ortaya çıkan modern-ulus devlet, *dadı devlet* kisvesine bürünerek süreç içerisinde mega-devlete dönüşmekte ve sivil toplumun efendisi haline gelmektedir. Devlet artık kural koyucu olmaktan, sigortalayıcı ve para verici olmaktan çıkıyordu. Artık yapıcı, yönetici ve sahipleniciydi. Bkz. (173-175).

Kaynakça

Arslan, Z. (2002). Anayasal Devlet ve Siyasal Tarafsızlık. Liberalizm, Devlet, Hegemonya, (Der.) Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları.

Aydın, M. (2003). Kamusal Alan ya da Siyasetin Ön Bahçesi. Sivil Toplum, 1(4), 7-18.

Aydın, S. (2017). Müzakereci Demokrasi Modeli'nin Kamusal Alanı: Nasıl Bir İletişim Özgürlüğü?. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, 7(1), 139-149.

Bacık, G. (2003). Devlet ve Birey Aşınırken Kamusal Alanı Düşünmek., Sivil Toplum. 1(2), 25-29.

Başer, E. (1996). Özelleştirme Vesilesiyle İktisada ve Kamusal Dair (II). Birikim. (82), 25-34.

Belge, M. (1988). Sivil Toplum Örgütleri", Merhaba Sivil Toplum. (Der.) Taciser Ulaş. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.

Benhabib, S. (1996). Kamu Alanı Modelleri. (Çev.) Doğan Şahiner. Cogito. (8), 238-258.

Benhabib, S. (1999). Modernizm, Evrensellik ve Birey. (Çev.) Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yay.

Çaha, Ö. (1999). Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi. İstanbul: İz Yayıncılık.

Çaha, Ö. (2003). Mahrem Kamusal Alan. Sivil Toplum, 1(2), 79-88.

Çaha, Ö. (2004). Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı. Açık Toplum Yazıları. Ankara: Liberte Yayınları.

Çaha, Ö. (2004b). İdeolojik Kamusal Alanın Krizi. Açık Toplum Yazıları. Ankara: Liberte Yayınları.

Çaylak, A. (2008). Autocratic or Democratic?: A Critical Approach to Civil Society Movements in Turkey (Focussing on IHD: Human Rights Association, MAZLUMDER: Organization for Human Rights and Solidarity for Oppressed People, ADD: Atatürk Thought Association and LDT: Association for Liberal Thinking). Journal of Economic and Social Research. 10 (1), 115-151.

Demir, S. (1999). Kamusal Alanın Belirlenmesinde Ben ile Öteki'nin Yeri. Doğu-Batı, 2(5), 209-212.

Doğan, İ. (2002). Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum. İstanbul: Alfa Kitapevi.

Drucker, P. F. (1993). Kapitalist Ötesi Toplum. (Çev.) Belkıs Çorakçı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Falay, N. (2014). Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut. Journal of Life Economics. (2), 51-70.

Fırat, S. (2002). Kentsel Mekânlarda Kamusal Alan. Çağdaş Yerel Yönetimler. 11(4), 41-72.

Fraser, N. (1996). Rethinking The Public Sphere: A Contribution to The Critique of Actually Existing Democracy. Habermas and Public Sphere, (Ed.) Craig Calhoun., Cambridge and London: The MIT Press.

Giesen, B. (2013). Ambivalent Representations and Fragile Boundaries: Heroes, Victims, Perpetrators. Rethinking the Public Sphere Through Transnationalizing Processes Europe and Beyond. (Ed.) Armando Salvatore vd. New York: Palgrave Mcmillan.

Gode, L. (2005). Jürgen Habermas, Democracy and the Public Sphere. London: Pluto Press.

Gripsrud, J. vd. (2010). The Idea of the Public Sphere A Reader. Maryland: Lexington Books.

Habermas, J. (2005). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. (Çev.) Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yay.

Hohendal, P. U. (1996). The Public Sphere: Models and Boundaries. Habermas and Public Sphere. (Ed.) Craig Calhoun. Cambridge and London: The MIT Press.

Keyman, E. F. (1999). Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye'de Demokrasi Sorunu. Doğu-Batı. 2(5), 63-80.

Keyman, F. (2002). Globalleşme Söylemleri, Özgürlük Sorunsalı ve Türkiye. Liberalizm, Devlet, Hegemonya, (Der.) Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları.

Koç, C. (2015). Neoliberalizmde Devlet ve Kamusal Alan Üzerine Bir Bakış. TBB Dergisi. (117), 91-116.

Köker, L. (2010). Demokratik Meşruluk, Kamusal Alan ve Çok Kültürlülük Sorunu. Kamusal Alan, (Ed.) Meral Özbek. İstanbul:.Hil Yay.

Kömeçoğlu, U. (2005). Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi. Sivil Bir Kamusal Alan, (Der.) Lütfi Sunar. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Lang, S. (2013). NGOs, Civil Society, and the Public Sphere. New York: Cambridge University Press.

Mahçupyan, E. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset. Doğu-Batı. 2(5), 25-54.

Neuman, E. N. (1998). Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi. (Çev.) M. Özkök. Ankara: Dost Kitabevi.

Prodnik, J. (2011). A Public Sphere Without Public(s)? Publics and Counterpublics in Post-Fordist Capitalism. Public Sphere Reconsidered Theories and Practices, (Eds.) João Carlos Correia and Rousiley C. Maia. Covilha: LabCom Books.

Roberts, J. M. ve Crossley, N. (2004). Introduction. After Habermas, New Perspectives On The Public Sphere, (Ed.) John Michale Roberts ve Nick Crossley. Oxford: Blackwell Publishing.

Roniger, L. (1994). Civil Society, Patronage and Democracy. International Journal of Comparative Sociology. 35 (3-4), 207-220.

Rosenblum, N. L. (1994). Civil Societies: Liberalism and The Moral Uses of Pluralism. Social Research. 61(3), 539-562.

Salvatore, A. (2007). The Public Sphere, Liberal Modernity, Catholicism, Islam. New York: Plagrave Macmillan.

Swingewood, A. (1996). Kitle Kültürü Efsanesi. (Çev.) Aykut Kansu. Ankara: Bilim Sanat Yay.

Toku, N. (2002). Eşit-Yurttaş ve Özgür-Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri. Liberal Düşünce. 7(28), 217-223.

Tosun, G. E. (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi. İstanbul: Alfa Yay.

Türköne, M. (2003). Devletli Sivil Toplum. Sivil Toplum. 1(2), 53-58.

Ünüvar, K. (1999). Osmanlı'da Bir Kamusal Mekân: Kahvehaneler. Doğu-Batı. 2(5), 205-217.

Vernant, J. P. (1999). Kent Devlette Birey. (Çev.) Sevgican Yağcı. Doğu-Batı. 2(5), 241-256.

White, G. (1994). "Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing The Analytical Ground. Democratization. 1(3), 375-390.

Yelken, R. (2003). Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?. Sivil Toplum. 1(2), 45-51.

Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.